

Iratxe Retolaza

Hiruzpalau urtetik hona, hainbat molde eta jokamolde literario egonkortzen ari direlako irudipena dut. Literatur mapan berritasun zirenak joera bihurtzeko bidean egon gaitzke: akaso agerpen iragankorrak dira, literatur maparen zutabeetan inolako pitzadura sakonik eragingo ez dutenak; akaso iraunkor egingo dira, eta, hala bada, logika literario berriak gailenduko dira etorkizunean. Ezbairik gabe, eraldaketarako giroa bada. Joera berri horien artean, izan badira interesgarri zaizkidan abaguneak, izan badira kezkarri zaizkidan gertakariak.

Argitalpen-sareak

Literaturaren kartografia egiterakoan neurgailu garrantzitsu dira argitalpen-plataformak: argitaletxeak, bildumak, aldizkariak... Literatura idatziaren esparruan, lehen urrats batean behinik behin, argitalpen-ekintzak erabakitzen du zer testu den literario. 1990eko hamarkadatik hona, argitaletxe literarioen logika gailendu izan da. Alegia, argitaletxe sendo batzuen politika literarioak izan dira nagusi (besteak beste, Alberdania, Elkar, Erein, Igela, Pamiela, Susa); aldizkako argitalpenek edo bestelako plataformek indar eta eragin txikiago izan dute irizpide literarioak edo joera literarioak zehazterakoan. Argitaletxe literarioen nagusitasun hori kolokan sumatzen dut, horrek ekar ditzakeen aukerekin zein arriskuekin.

Argitalpen-plataformak ugaritu egin dira 2011. urtetik hona, kopuruz zein moldez, eta etenik gabe, urterik urte gune berriak sortzen ari dira: joera nagusietatik at kokaturiko lanak argitaratzeko (Denonartean, 2011); itzulpenerako plaza

berriak (Pasazaite, 2012); korronte estetiko edo adierazpide literario jakinei loturiko ekimenak (EHAZEK sustaturiko bilduma, 2016; Balea zuria argitaletxea, 2017); ekimen politiko eta sozialei loturiko plataformak (Katakarak, 2016); autoekoizpenerako egitasmoek ere gora egin dute (*Lekore* aldizkaria, 2016; Txakur Gorria kolektiboa, 2016); eta abar. Joera horrek ere eragina izan du argitaletxe literarioen politiketan, bilduma berriak sortu dituztelako, logika propioak dituztenak (adibidez, Lisipe, Eskafandra).

Saretze horiek literatur mapan ur-azpiko korronteak sortu dituzte eta zoru literarioa dardarazi. Mapan zehar-lerroak eta trazu berriak marraztu dituzte, mugako espazioek indarra hartu:

Kolektibotasunaren trazua. Plataforma horietako batzuek, gainera, gorpuztu egin dute abian zen uhin literarioen bat edo uhin sozialen bat, izaera kolektiboa bazuena: poesia eta pentsamendua uztartzen dituen kolektiboak sustatu du Balea zuria argitaletxea (Aritz Gorrotxategi, Felipe Juaristi, Juan Ramon Makuso eta Pello Otxoteko); *Lekore* aldizkariak batik bat Itu Bandako kideen sorkuntzak plazaratu ditu; sormen kolektiboa dute oinarri Txakur Gorria kolektiboaren liburuxkek (esaterako, *Hizteria*, 2016; *Xixili*, 2017); antzerkizaleak saretzearen emaitza izan da EHAZEren bilduma; eta abar.

Bazterreko genero literarioen trazua. Kanonaz besteko genero literarioak ikusgarri egin dituzte gune berri horiek guztiek: batik bat poesia, antzerkia eta saiakera. Ez dituzte hainbeste hauspotu, beraz, kanonaren erdiguneko generoak (nobela, narrazioa).

Itzulpengintza literarioaren trazua. Itzulpen-ekimen horiei esker, literatura unibertsaleko obra gogoangarriez gain –Emily Brönte-ren *Gailur Ekaiztsuak* (Erein-Igela, 2017) edo Albert Camus-en *Arrotza* (Erein, 2017)–, baditugu irakurleon eskura ekarpen literario garaikide interesgarri askoak, euskal literaturan egun indar gutxi duten estetikak jorratu dituztenak: adibidez, Hassam Blasim-en *Kristo irakiarra* (Pasazaite, 2017) narrazio-bilduma, gerrako zauriak

eta biolentziak kontatzeko fantasia eta absurdoaren eremura hurbiltzen dena; edo Takiji Kobayashi-ren *Nagusia kanpoan da / 1928ko martxoaren 15a* (Katakarak, 2017), Japoniako literatura proletarioaren ikurretari bat.

Diziplinartekotasunaren trazua. Elkarguneak sortu dira beste diziplina artistiko batzuekin, batik bat ilustrazioaren eremuarekin, eta argitalpen-egitasmo horiei esker gero eta ikusgarriago dira liburu ilustratuak eta komikiak. Esparru horretan, gainera, literatur idatziaren eremu hertsian gutxi garaturiko estetikak eta tonuak jorratu dira: besteak beste, Julen Ribasek eta Eider Rodriguezek *Santa familia* (Xabiroi, 2017) komikian familia-egituren eta familia-harremanen inguruko gogoeta ironiko xehea egin dute; *Xixili* (Txakur Gorria, 2017) ikuskizun eta argitalpenak, histeriaren zirrikituetan barna garamatzana modu poetiko-lirikoan; edo Asisko Urmenetak *Eusklabo alaiak* (Gure Berriak, 2017) komikian herri-zapalkuntzaren inguruko satira politiko zorrotza egin du.

Trazu-korapilo horiek indartzen badira kultur esparrua sendotu daiteke, harreman-sareak ere tinkotuko direlako; baina tentuz ibili beharko dugu literatur esparruaren logika berezituerei ere bide ematen segitzeko. Horretarako, funtsezkoa izango da literatur kritikak mugako espazio horiek interpretatzeko tresna berriak sortzea, gaur egun oraindik ere literatur kritikak zutabe nagusi batzuk dituelako oinarri (egilea, liburua, hitz idatzi soila, narratiba).

Pentsamenduaren gorpuzteak

Pentsamenduaren kultura hauspotu da azken urteotan kulturaren (eta oro har, gizartean); eta mugimendu sozial zein politikoetan gogoeta-guneak areagotu dira, ekintza-guneen kalteetan zenbait kasutan. Pentsamendu-giro horri esker saiakerak gora egin du, argitalpen-kopuruan, irakurle kopuruan, oihartzun mediatikoan. Itzulpen-jardunean ere, gero eta saiakera

gehiago euskaratzen dira, batik bat pentsamendu feministaren esparruan: adibidez, Monique Wittig-en *Pentsamendu heterozuzena* (Lisipe-Susa, 2017), eta Silvia Federici-ren *Caliban eta sorgina. Emakumeak, gorputza eta metatze primitiboa* (Eskafandra-Elkar-Jakin, 2017) eta *Soldataren patriarkatua. Marxismoari egindako kritika feministak* (Katakarak, 2017).

Poztekoa da gogoetarako plaza indartu izana. Nolanahi ere, literaturaren ikuspegitik arrisku zenbait ekarri ditu joera horrek, pentsamendu teorikoak hartu baitu aurre, eta, hortaz, saiakera gehienak pentsamendu akademikorantz lerratu dira, eta saiakera literarioak urritu. Hitzaren jolasetik, sormenetik, irudimenetik garaturiko pentsamendu-ildoak gutxiago dira, are hizkuntzaren erretorika errotuak bihurritzen dituztenak. Tere Irastortzaren *Txoriak dira bederatzi* (Pamiela, 2017) bilduma salbuespen erakargarria dugu, aforismoen bidetik heltzen diolako pentsamenduari, poetikotasunetik, hizkuntzaren jolasetik, pieza ttikien arkitekturatik, eta pentsamendu narratiboaz beste egin.

Bestalde, pentsamenduaren kulturak jauzi egin du mundu literarioetara, pertsonaia literarioen jarioan txertatzeraino, bi moldeetan egin ere. Batzuetan, pentsamenduak literatur sormena du iturri nagusi, eta fikzioetan mundu literarioko kezkak bihurtu dira ardatzetariko bat. Anjel Lertxundiren *Horma* (Erein, 2017) nobelan, esaterako, idazketa-prozesua eta itzulpen-ofizioa dira gogoeta-bide nagusi bat, arkitektura narratiboaren zehar-lerro. Joxean Agirrek *Goldsmithen ikaslea* (Elkar, 2017) nobelan idazle-gai baten bizipenak gorpuztu ditu, nobela baten idazketa-prozesuaren ajeak bizi dituena. Badira izan nobela horietan geruza metaliterarioak, literatur sorkuntzaren inguruko pentsamenduak gorpuzten dituztenak.

Bestelako nobeletan ere protagonisten ahotsetan pentsamenduak dira nagusi, diskurtso literarioaren gihar bihurtzeraino. Hausnarketa interesgarri askoak dira batzuetan, baina, erritmo narratiboa moteltzen dute. Jakina, bada neurrikir nobelaz nobela: Alaine Agirreren *Bi aldiz erditu zinen nitaz, ama* (Elkar, 2017) nobelan hari narratiboa oso ahula

da; Kattalin Minerren *Nola heldu naiz honaino* (Elkar, 2017) nobelan Jezabelen pentsamenduek oihartzun handia hartzen dute, atal batzuetan itzal handia hartzeraino, baina, bada marko narratibo garatuago bat; Uxue Alberdiren *Jenisjoplin* (Susa, 2017) nobelan Nagoreren nortasuna gorpuzterakoan pentsamenduak ere giltza dira, kutsu teorikoa badutenak, baina, gertaera-kateek eta sinbolo-sareek osatzen dute nobelaren arkitektura nagusia; eta Juanjo Olasagarreren *Poz aldrebesea* (Susa, 2017) nobelan, aldiz, doluaren inguruko pentsamendu-txatalak agertzen dira han-hemenka, pentsamendu teorikoaren arnasari bide emanek; edonola ere, protagonisten nortasunek eta harreman-sare sendoek gain hartzen diote gogoeta-ildoei, oso egitura nobeleskoa osatzeraino.

Narrazio-bildumetan, aldiz, ez dugu atzematen pentsamenduaren halako itzalik, eta osagai narratiboak gailentzen dira: pertsonaien ahotsak, elkarrizketak, gertaera-kateak, eszena narratiboak... 2017ko bilduma gehientsuenetan pertsonen arteko ahots-talkak, inkomunikazioak eta mikrobiolentziak gorpuztu dira, gizarte-gatazkak irudikatzeko bide gisa, oso modu ezberdinean egin badute ere –Garazi Arrularen *Gu orduko hauek* (Txalaparta, 2017); Aingeru Epaltzaren *Mendi-joak* (Elkar, 2017); Arantxa Iturberen *Honetara ezker* (Susa, 2017); Eider Rodriguezen *Bihotz handiegia* (Susa, 2017)–. Bilduma horien artean, interes berezia piztu dit *Gu orduko hauek* bildumak, geure joera makurrenetara hurbiltzen gaituelako, baina egungo joerez beste egiten du, eta ahots ziniko zein ironikotik urrunago kokatzen da, giza makurkeriez malenkoniatsu eta zaugarri aritzen baita.

Memoria-ariketak eta ahots zaurituak

2017ko sorkuntzan, bestalde, gaitegian erpin jakin batzuk dira ageriko: memoriaren marmarra eta oinazearen doinuak. Berriro ere, azken urteetan gertatu bezala, memoria hauspotzen duten literatura-lanak ugari izan dira: belaunaldi jakin

baten erretratua eta erradiografia egiteko (*Jenisjoplin; Poz aldrebesa*), memoria-galeraren zauriak xehatzeko (*Horma*), iraganeko bizipen biografiko baten gorpuzte literarioa egiteko (Martin Bidaurren *Itzulera; Bi aldiz erditu zinen nitaz, ama*). Lan horietariko askotan, gainera, nortasun-krisiak dira kontagai, kezka existentzialen oihartzunak dira non-nahi. Barne-bidaia dira gehientsuenak.

Barne-bidaia horietariko askok gaixotasun bat dute akuilu: memoria-galera (*Horma; Poz aldrebesa*); hiesa (*Jenisjoplin; Poz aldrebesa*); buru-gaixotasuna (*Bi aldiz erditu zinen nitaz, ama*); histeria (*Xixili*); eta abar. Gaixotasuna, zaurgarritasuna irudikatzen bide; gaixotasuna, gizarte-erakundearen zirrikituak arakatzeko bide. Izan ere, osasun-sistema eta farmakologia omen egungo zapalkuntza-sistema indartsuetariko bat, gorputzak arautzeko mekanismo, beldurrak sortzeko bide, gizartearen arauak transmititzeko erakunde... Literatur lanen ekarpenetan, bada, sumatzen dira osasun-erakunde horiek sorturiko itzalak eta izuak; nolatan ere, batik bat zaurgarritasunari aurre egiteko laztanak dira nagusi, guztiek ere zaintzaren gaiari heltzen baitiote, hain zuzen ere, egungo gizarte-egituren erronka nagusietariko bati. Narrazio-bildumetan ere, zaintza-sareez jarduten da sarri. Hortaz, literatur lan askok egungo gizarte-egituren erronka nagusietariko bati heldu diote, zaintza-sareak birpentsatzeko premiari.

Gai horiek guztiak errealismo psikologikora edo intimismora hurbilduriko estetiken bidez jorratu dira. Hori du erronka euskal narratibak hurrengo urteetan, bestelako estetika literarioak jorratzea; fantasiaren, absurdoaren, abangoardiaren edo errealismo sozialaren bideak berrartzea. Badu horretarako harrobirik mugako espazioetan, bazterreko genero literarioetan, itzulpen-lanetan, diziplinarteko ekarpenetan. Geroak esango du mugako espazioek sorturiko abagunea behar beste ustiatzen asmatuko dugun. 🍷